

JAAK JUSKE

Tartu
saladuste
mägi

Toomemäe
põnevad lood

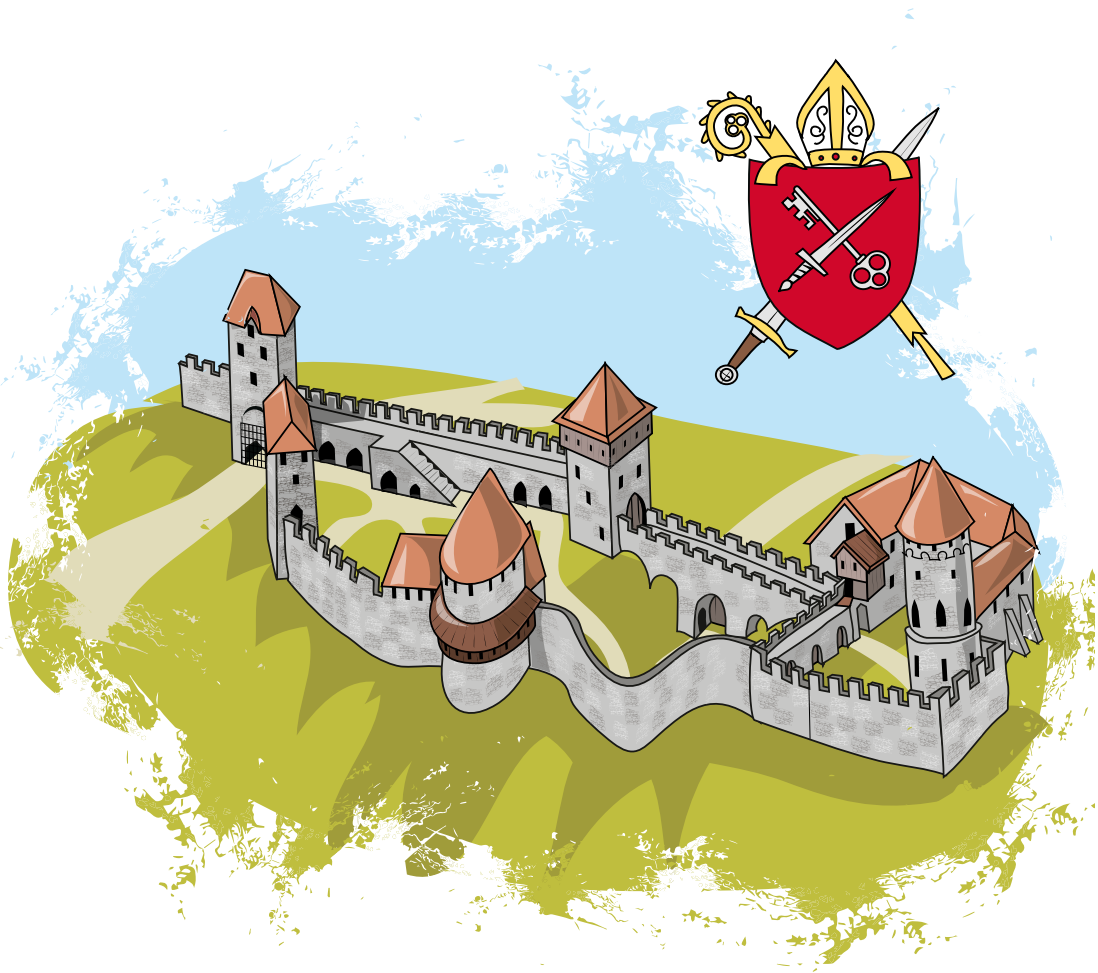
Pildid joonistanud

ANDRES VARUSTIN

Sisukord

Tuhat aastat lugusid	7
Legend Emajõe sünnist	15
Muinaslinnuse tõusud ja hävingud	19
Toomemäe kadunud maailm	25
Kahe eksootilise eluka kohtumine Toomel	31
Tähetorn ja Eesti lipp	33
Miks toomkirik varemeis on?	41
Kinnimüüritud neiu ja Toome varandus	51
Kaabuga mees	57
Vanad kliinikud ei anna hingedele rahu	59
Toome sillad, künkad ja mälestusmärgid	63
Kassitoome orud ja kuplid	69
Valge Daam	73
Roheliste pükstega mees ja koputus õlale	75
Kummitab ka mujal Tartus	77
Mis asi on Tartu vaim?	85
Kasutatud allikad	88

Tuhat aastat lugusid

Eesti suuruselt teisel linnal Tartul on seljataga pikk ja põnev ajalugu. Siin elanud kümned inim põlved on jätnud maha palju legende ja kummituslugusid. Eriti rohkesti on neid kogunenud Toome mäele, mida võib lausa saladuste ja põnevate lugude mäeks kutsuda. Nii asume koos kuulsa Tartu vaimuga põnevale avastusretkele.

Et Toome lugusid paremini mõista, tuleb teha esmalt kiirkäik kaugest minevikust tänapäeva ja tutvuda rahvasuus Taaralinnaks kutsutud Tartu sündmusterohke ajalooaga. Hakkame aga pihta!

Nüüdse Tartu kandis Emajõe ürgorus ja selle nõlvadel on elatud aastatuhandeid. Linna saatust on määranud asumine oluliste kaubateede ääres. Siin ristusid mööda jõge idast läände ning mööda maismaad põhjast lõunasse kulgev kaubatee.

Linnas jalutades leiab jälgi viimase kaheksa sajandi ehitusmeistrite tööst. Paljud hooned on küll igaveseks kadunud, sest linn on sõdades ja tulekahjudes korduvalt hävinud, aga taas tuhandeid tõusnud.

Tarbatu nime kandnud muinaslinnus asus Toomemäel juba esimesel aastatuhandel pärast Kristust. Peaaegu tuhat aastat tagasi – 1030. aastal – vallutasid linnuse Kiievi suurvürsti Jaroslav Targa väed. Seda sündmust on kajastatud vanades Vene kroonikates ja seetõttu loetakse 1030. aastat kirjalikes allikates ka Tartu esmamainimise aastaks. 1061. aastal vallutasid eestlased Tartu tagasi.

13. sajandi alguses alanud ristisõjas langes Tartu linnus 1224. aastal sakslaste kätte. Samal aastal anti Tartu ja selle ümbrus piiskop Hermannile ning linnast sai keskaegse mõjuka Tartu piiskopkonna keskus.

Linnana on Tartut esimest korda mainitud 1262. aastal, mil see venelaste sõjaretke käigus maha põletati. Paarkümmend aastat hiljem võeti Tartu kesk-aegseid kaubalinnu ühendanud Hansa Liidu liikmeks ning see kujunes Lääne-Euroopat ja Venemaad ühendaval kaubateel õitsvaks linnaks. Siin kehtis Riia linnaõigus, mille alusel juhtisid linna raehärrad.

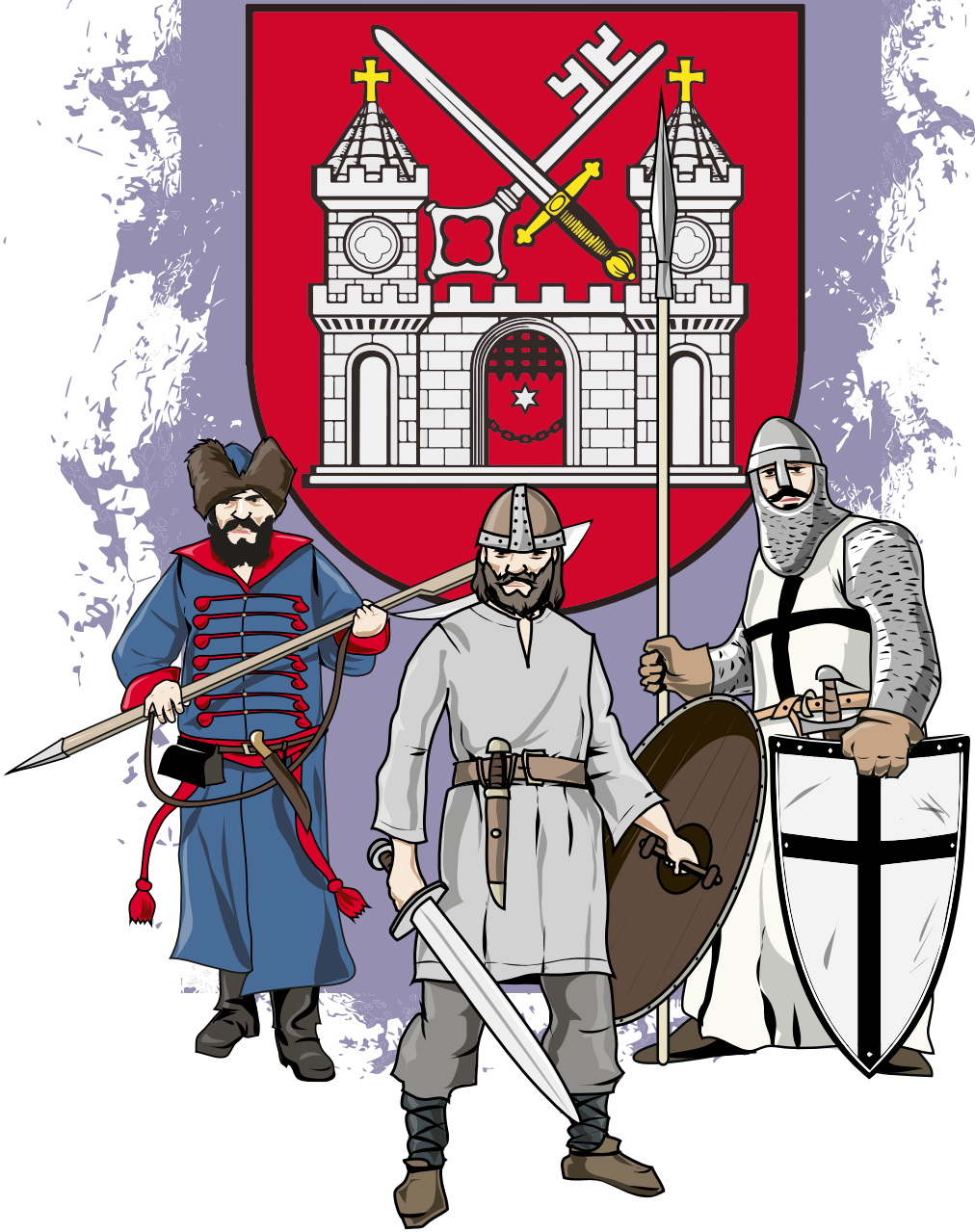
Pärast Pihkva ja Novgorodi allutamist Moskvale vähenes Tartu tähtsus kaubalinnana.

Linn ümbritseti võimsa, enam kui kaks kilomeetrit pika kivimüüri, milles oli rida kaitsetorne ja väravaid. Müüri sisse jäid mitmed kirikud ja kloostrid, uhked elu- ja gildihooned, piiskopiloss ja raekoda. Jõuka kaubalinna südameks oli Suurturg, raeplats. Müüridest väljapoole jäid eeslinnad.

Liivi sõja alguses 1558. aastal vallutasid Vene väed Tartu, mille elanikud küüditati Venemaale. Tartu jäi Vene võimu alla kuni 1582. aastani, mil see vastavalt Jam Zapolski rahulepingule läks koos Lõuna-Eestiga Poola võimu alla.

1583. aastal asutasid poolakad Tartusse katoliikliku õppeasutuse jesuiitide kolleegiumi. Rootsi-Poola sõdades 17. sajandi alguses käis linn korduvalt käest kätte, kuni jäi 1625. aastal lõplikult rootslastele. Poola võimu ajast on pärit ka Tartu valge-punaliip.

1630. aastal asutati Tartusse luterlik gümnaasium, mis muudeti kaks aastat hiljem ülikooliks, saades oma asutaja Rootsi kuninga Gustav II Adolphi järgi nimeks Academia Gustaviana. Ülikool tegutses Tartus vaheaegadega kuni 1699. aastani, mil kool koliti

teravnenud rahvusvahelise olukorra tõttu Pärnusse, kus see asus kuni sulgemiseni 1710. aastal.

Põhjasõjas vallutasid 1704. aastal Rootsi ajal suures osas muldkindlustustega ümbritsetud Tartu Vene väed, kes linna neli aastat hiljem täielikult purustasid ja selle elanikud küüditasid. 60 aastat hiljem ehtasid venelased Tartut taas välja kindluse linnana. Sõjas vaevaliselt taastuvat linna tabas aga 1775. aastal hiigeltulekahju. Siis saabusid õnneks taas paremad ajad. Tartu tõusis kaunina tuhast.

1802. aastal taasavati Tartu ülikool saksakeelse keiserliku ülikoolina, mistõttu muutus linn Vene impeeriumi oluliseks teaduskeskuseks. Rajati maailmatasemel tähetorn, ülikooli peahoone ja kliinikud, raamatukogu ja botaanikaaed. Teaduse kõrval õitses linnas saksa üliõpilaselu, Tartut hakati puitparvedele toetuvate kaunite klassitsistlike hoonete tõttu kutsuma Emajõe Ateenaks.

Alates 19. sajandi keskpaigast oli Tartu üliõpilaste seas üha rohkem eesti ja läti päritolu tudengeid, Tartust kujunes eesti vaimu- ja seltsielu keskus. Loodi Vanemuise Selts, millest kasvas hiljem välja kutseline teater. Eestlaste rahvusliku ärkamisaja suursündmuseks kujunes esimene laulupidu Tartus aastal 1869,